

М. І. Харламов

З ІСТОРІЇ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасна українська професійно-технічна освіта перебуває у стані гострої кризи, тому виникає необхідність розглянути історичний досвід українських освітян з метою використання його в сучасних освітніх програмах.

Україна на початку 20-х років ХХ сторіччя переживала дуже складні часи. Щойно закінчилася Громадянська війна. Промисловість та сільське господарство знаходились у стані майже повної руйнації. Через нестачу сировини та палива близько третини всіх заводів та фабрик не працювали, а інші працювали не на повну потужність. Важка промисловість у 1920 році виробляла у сім разів менше продукції, ніж у 1913 році. Виплавка чавуну наприкінці 20-х років в Україні становила 0,5% від довоєнної кількості металу.

У скрутному становищі знаходилися залізничний і водний транспорт України. У 1921 році нараховувалося 64,2% виведених з ладу паровозів та 42% зруйнованих вагонів. Розореними були також легка, харчова промисловості та сільське господарство. На виробництвах важкої та середньої промисловості України у 1912 році працювало 495 тисяч робітників, а у 1921 році – близько 280 тисяч [7, с. 44].

Отже система освіти країни також знаходилася в занепаді. Необхідно було терміново відновлювати народне господарство, а для цього потрібні були кваліфіковані робітники. Із запровадженням у 1921 році партією більшовиків нової економічної політики велику увагу в державі почала приділяти розвиткові різних форм професійно-технічної освіти. Українська Соціалістична Радянська Республіка створила власну особливу систему освіти.

Слід зазначити, що на початку 20-х років ХХ сторіччя система освіти України відрізнялася від російської. В Україні система шкільної освіти мала таку градацію: діти від 4 до 8 років відвідували дошкільні навчальні заклади, від 8 до 15 років навчалися семирічній трудовій школі. Далі йшла дворічна професійна школа [3, с. 217]. Із

сімнадцяти років молода людина мала змогу вступати до технікуму або вищого навчального закладу.

У Російській республіці середня система освіти від 8 до 17 років, таким чином: перший ступінь – чотири роки, далі перший концентр другого ступеня – три роки та другий концентр другого ступеня – два роки (звичайні старші класи школи). Останній ланці (другому концентру другого ступеня) в Україні відповідала існувала дворічна професійно-технічна школа. Російська освітня система передбачала професіоналізацію школи не з 15 років, як в Україні, а з 17 років, коли молодь повинна була вступати у різноманітні інститути та технікуми [3, с. 218].

Важко з цілковитою впевненістю вірогідності сказати, чи правильним було рішення українського комісаріату освіти про створення професійної дворічної школи. Швидше за все в тому рішення було як позитивним, так і негативним. З одного боку, діти з 15 років привчалися до самостійної праці, їх занадто не переобтяжували предметами гуманітарного циклу, що призводило до здобуття корисних навичок праці для майбутньої роботи на підприємствах. А це було дуже актуальним у той час, бо країна потребувала кваліфікованих робітників у максимально короткий термін. Але, з іншого боку, цим професійним школам не вистачало нормальних приміщень для роботи, потрібних інструментів та приладів, кваліфікованих викладачів, щоб могли навчати дійсно професіоналів своєї справи.

Між керівниками народних комісаріатів освіти УСРР та РРФСР часто виникала гостра полеміка щодо необхідності існування професійно-технічних шкіл у системі освіти й, взагалі, з приводу ранньої професіоналізації освіти в Україні [3, с. 220]. Наслідком гострої критики народного комісаріату освіти УСРР з боку російських керівників держави було усунення з посади комісара народної освіти України Г.Ф. Гринька, який робив чимало корисного для української школи.

За безпосередньої участі народного комісара Гринька 16 червня 1922 року було прийнято «Временное положение о профессионально-технических школах», у якому були визначені базові принципи та засади, на яких повинна була будуватися система професійно-техніч-

них шкіл в Україні. Необхідно зазначити, що українське керівництво освітою надавало розвиткові професійно-технічних шкіл особливого, дуже важливого значення. У першу чергу повинні були розвиватися школи індустріального та сільськогосподарського напрямів.

Зокрема, у третьому параграфі загальних положень вищезазначеного положення читаємо: «Профессионально-технические школы, базируясь на производстве – индустриальном в городе и сельскохозяйственном в деревне, – организуются по общему правилу только в этих двух отраслях образования. По социально-экономическому, педагогическому и медицинскому образованию профшколы не учреждаются. Их заменяют – преимущественно для взрослых, соответствующие курсы, учреждаемые и направляемые на основании особых о них положений» [2, с. 5].

Про важливість індустріальної та сільськогосподарської професійної освіти говорить також той факт, що дворічні професійно-технічні школи були обов'язковими для всієї молоді України від 15 до 17 років, а курси, на яких навчалися за медичним, педагогічним та соціально-економічним напрямами, були обов'язковими.

Професійні школи готували не лише досвідчених знавців, техніків тієї чи іншої галузі, тих, хто застосовував власні знання на практиці, але й громадянина комуністичної держави, активного будівника нового суспільства [4, с. 70].

Про це свідчать матеріали з роботи загальносоюзного з'їзду з робітничої освіти, що проходив у 1926 році. У параграфі четвертому резолюції цього з'їзду, який має назву «О применении новых методов преподавания», чітко визначено: «Основой учебного плана является общественно-политическая и производственная деятельность учащихся (от частных интересов своего завода и своей ученической и союзной организации – к интересам государственным и мировым). Таким образом, центральным материалом для изучения в профессиональной школе должны служить: 1) производственная деятельность учащихся, 2) их общественная деятельность» [8, с. 6].

Професійно-технічні школи повинні були стати мікрокомуністичними утвореннями, що могли б охоплювати усю молодь країни. «Профшкола, являясь организацией массовой квалификации рабо-

чего класса, должна найти в себе совершенные формы, как прототип коммунистического общества, сделаться самоуправляющимся и самохозяйствующим коллективом» [2, с. 3].

На перший погляд, розглядаючи питання системи професійно-технічної освіти, можна зробити висновок, що професійно-технічні школи на базі семирічної школи були тим самим, що й школи фабрично-заводського навчання (ФЗН). Дійсно, у роботі цих двох видів шкіл було багато спільного, але існували й суттєві розбіжності.

По-перше, навчання у професійно-технічних школах тривало два чи три роки, тоді як у школах ФЗН – чотири роки [4, с. 73]. По-друге, школи ФЗН створювалися тільки при заводах та фабриках, а для професійних шкіл це було не обов'язковим. Після створення у 1920 році Головного комітету професійної і спеціально-наукової освіти – Укрголовпрофосу, було прийняте рішення про те, що усі старші класи середньої школи закриваються, на їх базі створюються професійні школи. Звичайно, що професійних шкіл на базі семирічної загальної школи було набагато більше ніж шкіл фабрично-заводського навчання в першій половині 20-х років двадцятого сторіччя.

Розглядаючи «Тези доповідей та резолюцій другого з'їзду по робітничій освіті УРСР», що проходив у 1925 році, можна помітити суттєву розбіжність між школами ФЗН та професійно-технічними школами: «Школа робітничої молоді (ФЗН), що організується безпосередньо на фабриках і заводах та обслуговує підлітків, які працюють у продукції, природно, є школою для відтворення робочої сили великої індустрії. Тоді як індустріально-технічна профшкола повинна комплектуватися робітничими підлітками й дітьми робітників і підготовляти кваліфіковану силу для середньої й дрібної промисловості орієнтуючись на робітничу школу великої індустрії» [9, с. 8].

Отже, хоча матеріали для навчання, навчальні програми, принципи та методи викладання шкіл ФЗН та професійно-технічних шкіл були подібними, але існували досить суттєві відмінності між ними, що не дозволяє ототожнювати ці два види шкіл.

Керівники освіти Української республіки не вважали, що професійно-технічна школа має оптимальні принципи та методи своєї роботи. Кожна галузь професійної освіти мала своє «призначення»,

у процесі навчальної роботи брала на розгляд лише власний сектор наукових знань. Індустріально-технічні школи не вивчали проблем сільського господарства, а сільськогосподарські технічні школи не торкалися проблем промисловості. Також усі види шкіл глибоко не вивчали предмети гуманітарного циклу [5, с. 7].

Такий розвиток професійних шкіл був викликаний особливостями періоду відновлення народного господарства, коли державі були потрібні не гуманітарії, а робітники технічних спеціальностей. У подальшому радянське керівництво планувало перейти від вузької спеціалізованої школи до системи політехнічної освіти по всій країні [1, с. 172].

Для поліпшення роботи професійно-технічних шкіл України в період нової економічної політики комісаріат освіти УСРР видавав відкриті листи про необхідність застосування принципів наукової організації праці в системі освіти для кращого функціонування професійних шкіл України.

Зокрема, у листі Головного комітету професійної і спеціально-наукової освіти у 1925 році було зазначено: «... Для цієї промисловості, що будується на нових раціональних підвалинах, треба нового робітника, що вмів би точно й акуратно працювати; саме будівництво господарства на наукових підвалинах, постійне й послідовне поліпшення заходів, що вже є, можливе лише за свідомої й активної участі робітничих мас, як технічно, так і організаційно. Завдання школи, зокрема школи фабзавучів і профшколи, це підготувати робітника, що годився-б для роботи у зазначених умовах...» [6, с. 4].

Розвиткові професійно-технічних шкіл в Україні в період упродовження нової економічної політики надавалося першочергове значення. Це було викликано об'єктивними умовами існування країни в 20-ті роки ХХ сторіччя. І хоча керівники освіти Росії намагалися втручатися у процес побудови нової школи в Українській республіці, все ж таки вітчизняні освітяни змогли створити досить ефективну систему навчання не дивлячись на складні умови розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батышев С. Я. Формирование квалифицированных рабочих кадров в СССР – М.: Экономика, 1971.– 214 с.
2. Временное положение о профессионально-технических школах.– Х.: тип. Наркомпроса, 1922.– 41 с.
3. Зарытовский Б. А. Проблемы взаимоотношений общего, политехнического и профессионального образования в истории советской педагогики (1921 – 1925) // Ученые записки (Курский педагогический институт), кафедра педагогики и психологии.– 1968.– Вып. 50.– С. 204 – 235.
4. Івашина Г. З. До питання створення радянської системи професійної освіти на Україні (1921 – 1928) // Педагогіка. Республіканський науково-методичний збірник.– 1967.– Вип. 5.– С. 68 – 78.
5. Материалы по реформе профессиональной школы. – Л.: Издательство книжного сектора ГУБОНО, 1924.– 56 с.
6. НОП у школі профосвіти. Бюлетень № 3.– Х.: Держ. вид-во України, 1925.– 21 с.
7. Пузанов М. Ф., Терещенко Г. Н. Очерки истории профессионально-технического образования в УССР.– К.: Выс. шк., 1980.– 231 с.
8. Сборник материалов по рабочему образованию.– М.: тип. Госиздата «Красный пролетарий», 1926.– 19 с.
9. Тези доповідей та резолюцій другого з'їзду по робітничій освіті УРСР.– Х.: Держ. вид-во України, 1925.– 122 с.

